

BEŞ VAKİT’TE BÜYÜMEKLE BÜYÜYEMEMEK ARASINDA*

Esra Ballım

Bunun bubası da böyleydi, onun bubası da böyleymiş. Erkekler böyle. Oğlancıkken iyi olurlar, buba olunca bubalarına çekiverirler, deliriverirler. Hepiciğinin içine tüküreyim!

Yaşlı Nine

Beş Vakit, yönetmen **Reha Erdem**’in İstanbul’un dışında çektiği ilk filmidir. Filmlerinin senaryolarını da kendisi yazan **Erdem**, “Her filmin kendi dünyası, yeri, zamanı ve coğrafyası vardır” der ve tüm filmleriyle bu dediğini kanıtlar (Ürel 2017: 238). **Beş Vakit**’i, Çanakkale’nin Ayvacık ilçesinin Kozlu köyünde çeker. Yazlarını oradaki evinde köylülerin yaşantılarını gözlemleyerek geçiren **Erdem**, **Beş Vakit**’te diğer filmlerinden farklı olarak kentli karakterlerin yerine taşralı karakterleri kullanır. Film, beş bölümden oluşur. Bölümler birbirinden ezan sesleriyle ayrılır.

Beş Vakit’te köyde yaşayan, Ömer, Yakup ve Yıldız adlı üç çocuğun büyüme hikâyesi konu edilir. Ömer, küçük kardeşi Ali’yi, ailenin tüm ilgisini üzerinde topladığı için kıskanır. Özellikle babasının ona gösterdiği ilgiyi kendisinden esirgediğini düşünmektedir. Bu nedenle kendince babasını öldürme hayalleri kurar. Ömer’in yakın arkadaşı Yakup ise öğretmenine umutsuzca âşıktır. Yıldız da Ömer’in aksine babasını hayranlık derecesinde sevmektedir. Film, temelde çocukların ebeveynleri ile -ama öncelikle *babalarıyla* olan ilişkilerine- ayna tutmaktadır. Büyüme sancıları çeken Ömer, Yakup ve Yıldız’ın babalarıyla

---

* Sekans Film Çözümlemesi Yarışması 2019 İkincisi

ilişkinine, bir de Yakup ve Yıldız'ın babalarının (Zekeriya ve Yusuf) kendi babalarıyla olan ilişkisi eklenir. İlerleyen sahnelerde çocuklar, yetişkinlerle aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları keşfetmeye başlar. Üç çocuğun büyüme macerası, aileleri için de sıkıntılı bir dönemi beraberinde getirecektir.

Erdem, Beş Vakit için, “Toprakla deniz, kayayla gök arasında asılı bir köyde büyümeye çalışan üç çocuğun zamanın akışında yuvarlanmalarının filmi. Orada zamanın tek sarkacı, kimi zaman gümüşi bir bıçak gibi parlayan bir minare ve onun güneş saatiyle dönen beş vakti...” der. (Özden 2006)

Ömer, Yakup ve Yıldız'ın etrafında seyreden film, soğuk bir gecede görünen ay, rüzgârda savrulan ağaç dalları, saat tiktakları eşliğinde görüntüye yayılan bir pencere ile başlar. Pencerenin önünde oturan Ömer'i sırtından gördüğümüz sahnede hasta babası, öksürük nöbetleri içinde camı tıklatarak oğlunun dikkatini çekmeye çalışır. Ama defalarca cama vurmasına rağmen, Ömer uzun bir süre ona dönüp bakmaz. Böylece, daha filmin ilk dakikalarında *baba-oğul* arasındaki gerginliği hissederiz. Bir süre sonra amcasının oğlu Yakup, Ömer'e, “*Boşuna sevinme, nasıl olsa iyileşir.*” dediğinde Ömer'in, babasının ölümünü istediği fikrine yoğunlaşırız. “GECE” yazısı perdeye yansır. Filmin daha sonraki bölümleri “AKŞAM”, “ÖĞLEDEN SONRA”, “ÖĞLE”, “SABAH” şeklinde sıralanır. Lineer çizgide gitmeyen bu bölümleri birbirine bağlayan şey, yükselen minare görüntüsü

eşliğindeki etkileyici ezan sesi olur. Ömer ve Yakup gece vakti duvara yaslanarak bulutların içinde gezinen Ay'ı izler. **Reha Erdem** çok sık yaptığı üzere, burada bir sekansta geçen konuşmaları bir önceki sekanstaki görüntünün üstüne bindirerek iki sahneyi birbirine bağlar. Ay, sessizce bulutların içinde gezinirken seyirci, bir sonraki sınıf sekansında derste dünyanın günlük hareketi konusunda kitaptan okunan bilgileri dinler. Köyde yaşayan çocuklar da her gün gördükleri, yaşadıkları şeyleri bu kez kitaptan okunan kuru cümlelerle dinlerler.

Babalar ve Oğullar

Filmdeki çocuklar büyüme sancıları çekerken, adam olmuş erkekler de büyümüş olmanın faturasını öderler. Babası gibi olmak istemeyen, babasından şiddetle nefret eden Ömer, her gece “O ölsün” diye dua eder, onu öldürme planları yapar. Geceleri kalkıp babasının hastalığının ilerlemesi için yatak odasının penceresini sonuna kadar açar. Ömer’in imam babası, kardeşini İhlâs suresini ezbere okuduğu, kerrat cetvelinden sorduğu sorulara doğru cevap verdiği için överken Ömer’i arkadaşıyla dağ bayır gezdiği, derslerine çalışmadığı için şamar oğlanına çevirir. Babaların babalıktan anladığı çocuklarını beslemek, okula göndermek, okuyup adam olmalarını sağlamak, kızdırınca akılları başlarına gelsin diye dövme ibarettir. Erkekliğin yansımaları adına filmdeki güzel bir örnek ise şöyledir: Köyün öksüz ve yetim çobanı Davut’u ağaçtan birkaç fıstık kopardığı için öldüresiye döven Ahmet Ağa, ihtiyar heyetinin karşısına çıkarılınca kendisini, “*İyi ya işte! Ben de babalık ediverdim!*” cümleleriyle savunur. Filmde cezalandırıldıkça babasına nefreti daha çok bilenen Ömer kadar, babasından azar işiten ve gözyaşı döken Zekeriya’yı da görürüz. Filmin bir sahnesinde yaşlı ninenin köyün erkeklerinden bahsederken “*Bunun bubası da böyleydi, onun bubası da böyleymiş. Erkekler böyle. Oğlancıkken iyi olurlar, buba olunca bubalarına çekiverirler, deliriverirler. Hepiciğinin içine tüküreyim!*” demesi boşuna değildir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bir çatışma, sevgisizlik ebeveynlerle çocukları sarmıştır. Öte yandan imamın camide cemaate hitaben okuduğu Kur’an mealinin “babaya itaat” konusunda olması da dikkat çekici bir ayrıntıdır.

Sınıfta sesli okuma yapan kız çocuğunun gözündeki morluk için öğretmen, “*Gözüne ne oldu Müzeyyen?*” diye sorduğunda, sınıftan bir arkadaşı, “*Annesi dövdi öğretmenim.*” der. Ardından arkadaşları başka bir çocuğu işaret ederek, “*Onu da*

babası dövdü öğretmenim!” derler. Öğretmen olanlara tepki vermez, ailelere doğru davranış şeklini anlatmaya çalışmaz. Bunun nedeni, öğretmenin düzenin devamlılığını sağlamaya yönelik bir karakter olmasıdır.

Ömer ve Yakup

Yıldız

Büyüme Sancıları

Filmde büyümenin yanı sıra “büyüyemeyenlerin” hikâyesi de anlatılır. Çocuklar birlikte geçirdikleri neşeli saatler dışında aileleri tarafından hırpalanırlar, mutluluk arayışlarını ise çocukluklarına sıkı sıkıya sarılmakta bulurlar. Tabiat, baskıcı kurallardan kaçmak ve sığınmak için kullandıkları yegâne mekândır. Ömer ve Yakup, ailelerinden uzakta kaçak bir şekilde tüttürdükleri sigaraların dumanlarını gökyüzüne üfleyerek, taşların üstünde uzanarak, otların içinde uyuyarak umutlu bir gelecek hayali kurar. Ergenlik zordur. Birazı özgürlükse geri kalanı ebeveynlere bağımlılıktır. Ömer, ergenliği pişmanlığını yanına alarak tecrübe edecektir.

Zaman

Filmde ezan saatleriyle bölünen zaman, kentteki hızlı yaşamın aksine köyde yavaş ve durgun bir şekilde akar. Çocuklar, zamanın geçtiğini okunan ezanlarla fark eder. Ezanlar arasındaki zaman dilimlerinde köyün dar ve taşlı yollarında dolaşır dururlar. Filmde zaman geçiyormuş gibi görünse de aslında durmuştur. **Erdem**, zamanı bir günün parçalarına bölüşüyle ve bunu tekrarlayan sahneleriyle köyde zamanın hep aynı durgunlukta geçtiğinin altını çizer. **Erdem**, filmdeki zaman kavramıyla ilgili şunları ifade eder:

Zamanı bize empoze edilen şekilde yaşamamak ve başka bir zaman talep etmek. Taşra derken şu köyün kendisi değil, bir fikir olarak taşra. Günü beşe bölmek çok güzel bir şey. Bizim günümüz yirmiye bölünüyor. Filmde çocuklar zamanın kenarında durmaya çalışıyorlar ama duramıyorlar. (Yücel 2009: 159-160)

Erdem'in zaman ve mekana bakışı hakkındaki bir görüş ise şöyle ifade edilmiş:

Reha Erdem sinemasında en belirleyici olan filmlerinde zaman ve mekânı yeniden üretmesi. Modern insana dayatılan ritim ve mekanik zaman algısına karşı duruş barındıran bu bakış açısı, onu mekân tasarımına da sevk ediyor. **Beş Vakit**'te (2006) bildiğimiz taşraya benzemiyordu muhatabımız, köy çocukları ile irtibat kurmamızı güçleştiriyor, ezanı tanımakta zorlanıyorduk. Özellikle tüm bu görüntü ve içerik ile tezat teşkil ettiğini iddia edebileceğimiz **Arvo Pärt**'in filmin üzerine düşen melodileri belki de yönetmenin tam manasıyla amacına ulaştığını ortaya koyuyor, sineması görüntünün öncülüğünde kendi gerçekliğini kuruyordu... (Deniz 2014: 21-22)

Cinsel Uyanış

Filmin bir sahnesinde erkeklerle kızların birbirinden farklı düşünceleri ve olaylara verdikleri tepkiler dikkatimizi çeker. Eşeklerin çiftleştiğini gören erkekler gülerken kızlardan küçük olanı, “Ay! Ne iğrenç. Zavallı, canı çok acıyordur.” der. Yıldız ise o anda: “Çiftleşiyorlar. Senin anan baban da yapıyor. Herkesinki yapıyor.” diye söylenir. Yıldız tepkisiyle anne babasının yatak odasından gelen seslere kulak kabarttığı için olayı az çok tanıdığını belli eder. Kızları gören Yakup ise Yıldız’a: “Git kız eve, babana söylerim bak!” diye çıkarır. Burada çocuklardaki cinsel uyanışı, çocukluğun saflığından çıkışı, ergenliğe geçiş kaygılarını görürüz.

İlk Aşk

Yakup, ergenlik döneminde ve öğretmenini çok güzel bulmaktadır. Ona karşı yoğun duygular besler. Dersle ilgilenmeyip uzun uzun öğretmenini seyreder. Babası Zekeriya ise eşi hamile olmasına rağmen öğretmenin evinin penceresinden gizlice onu izler. Yakup, babasının da kendisi gibi öğretmene aynı duyguları beslediğine tanık olduğunda yıkılır, ona karşı nefret duyar. Yakup, sınıfça kırlarda ders işlerlerken öğretmenin ayağına batan diken çıkardıktan sonra eline bulaşan kanı koklar, öper, hatta yıkamaz. Kan bulaşan elleriyle sofraya oturunca babasından azar işitir. Onun için hayattaki en önemli şey, öğretmene duyduğu

aştır. Yıldız ise, anne ve babasının sevişme seslerini dinledikten sonra kendisini suçlu, mutsuz hissederek yorganı başına çeker, ağlamaya başlar. Belki de babasını çok sevdiği için annesinden kıskanır. Filmde çocukluğun saflığı ile ergenliğin korkuları arasında salınan çocukların yanı sıra hayvanların ve bitkilerin doğal hâllerini de görürüz: Eşekler, köpekler çiftleşir; buzağılar annelerinden süt emer; rüzgâr hırçın eser; çocuklar yağın yağmurla ıslanır, çiçeklerin, otların içinde umarsız, güvenle uyurlar.

Filmde Yakup ve Yıldız'ın olaylara verdikleri benzer tepkileri görürüz: Yakup, babasını pencereden öğretmenini gözetlerken görünce cama bir taş atıp yere yığılır. Yıldız da sokakta ayağı tökezleyip kardeşini kucağından düşürünce yere yığılıp kalır, bayılır. Yine Yakup ve Yıldız, farklı zamanlarda öğretmenlerine yiyecek getirir. Her ikisi de dönüşte yoldaki iğde ağacının dallarına yüzünü sürer ve kokuyu içlerine çeker. İğde kokusu çocuklara mutluluk verir. **Erdem**, bir söyleşisinde **Beş Vakit**'teki iğde ağacı ve çocuklarla ilgili olarak şunları dile getirir:

Çocuklar istekliler ve sıfırlar. Sorgulamıyorlar. Filmde, **Elit İşcan**'ın [Yıldız] iğde ağacına süründüğü bir sahne var. Ona bunu yapmasını önerdiğimde “Neden yapıyorum?” dedi. Ben de o an uydurdum ve ‘öğretmenin saçları’ dedim. Bu açıklama o an ona yetti zaten. Çocuklarla böyle çalışılıyor. Zaten sonra, iğde ağacının dalları, öğretmenin saçları oldu. “Bu nasıl olur?” diyen bir oyuncuyla pek karşılaşmadım. (Yücel 2009: 171)

Ömer'in Babasını Öldürme Planları

Ömer, ödev yapmaktan çok sıkılır. Onları yalapaşap hallederek kırlara koşmak ister. Babası, Ömer'e, “*Çok tertipsizsin be oğlum!*” derken annesi, Ömer'in kardeşi Ali'ye bakarak, “*Ay gördün mü, bu seni şimdiden geçti. Sen öyle anca dağda bayırda gez!*” diyerek Ömer'e makbul evlat ve öğrenci tipinin Ali olduğunu işaret eder. Ömer'in babası, annesi ve küçük kardeşi Ali, yer sofrasında ağızlarını şapırdata şapırdata yemek yerlerken Ömer ise bir köşede cezalıdır. Onların ağız şapırtılarını duymamak için elleriyle kulaklarını kapatınca babası, “*Çık dışarı!*” der. Ömer çıkmayınca onu kolundan tutup çekerek dışarı atar. Ailedeki herkes Ömer'e karşıdır. Ömer, babasını öldürme planlarını hızlandırır. Babasının ilaç kapsüllerinin içini boşaltır. Köyün çobanı Davut'tan kendisine akrep bulmasını ister. Daha sonra keskin bir çakı sipariş eder. Babasını öğretmenini gözetlerken gören Yakup da aynı Ömer gibi Davut'tan çakı ister.

Babası Ömer'i sadece aile fotoğrafı çektirileceği zaman çağırır. Ömer'in fotoğrafta babasından uzak durması aralarındaki sevgisizliği açık eder niteliktedir.

Ömer bir sahnede kayanın ucundan sarkarak duran babasının ardından yavaşça yaklaşır. Bir an babası olmasa bile kamera uçurumun kenarından havalanır, sonra caminin zemininde boş bir imam cübbesi görürüz, dua okunmaya başlar ve ardından gelen sahnede ekranda kan fişkirir. Bu sahneler, sadece yönetmenin seyircisiyle oynadığı bir oyun değildir; bunlar sinemanın ve özelde **Reha Erdem** sinemasının karakterlerine ve seyircisine tanıdığı hayal imkânıdır. Bir an için gerçeklikten kaçabilmenin ihtimalidir. Uçurum kenarından rahatlıkla sıyrılabilen kameranın seyirciye hatırlatılmasıdır.

İmam (Ömer'in babası) toplumun birey üzerinde kurduğu baskıyı hastalığıyla, öksürerek dışa vurur. Öksüren erkekler, yönetmenin diğer filmlerinde de yer aldıkları için *ikonografik* bir anlatım aracıdır. Filmde ayrıca *ölenin ardından okunan dua*, *adak kurbanı* gibi geleneklere de yer verilir.

Ses ve Müzik

Çocukların dayak yediği sahnelerde duyduğumuz klasik müzik, sahnelerin etkisini artırır. Müzik kullanımı, film boyunca ses kurgusuna anlam katan önemli öğedir. Yakup'un babası Zekeriya'nın sahnelerinde bir at kişnemesi duyarız.

Zekeriya, babasına karşı gelemeyip hıncını kendine sakladığından olsa gerek, yönetmen *at kişnemesini* onun iç sesi olarak kurgulamıştır.

Filmin tema müziği **Arvo Pärt**'ın "Orient & Occident"i. Bir yanda **Pärt**'ın ortaçağ kilise müziği etkili minimalizmi, diğer yanda oryantal motifler ve ezan. **Erdem**, yine bir söyleşisinde ezan sesi hakkında şu ifadeleri kullanır:

Ezanı her gün duyuyoruz ve çoğu zaman hiçbir şey algılayamıyoruz. Günde beş kere 'Allah büyüktür' diye dünyayla ilgisi olmayan bir şey söylüyor. Kendimize gelmemiz anlamında söylüyor. Bizim şu küçük dünyamız dışında da bir yer var, diyor. Al takke ver külah dışında da bir şey var, diyor. Bu benim yaslanmak istediğim şey. İnanç, inanç isteği, inancın tecellisi... Bunlar insani ihtiyaçlar aslında: bir ağrının dindirilme isteği gibi, anne sevgisi arzusu gibi... (Yücel 2009:159)

Karşıtlıklar

Filmde paradigmatik karşıtlık olarak adlandırabileceğimiz sahneler var: Babasını öldürmek isteyen Ömer ile babasını annesinden ve kardeşinden daha çok seven, hatta kıskanan Yıldız'ın durumları.

Çocuklar kendilerine dayatılan kültürel kodları ve zamanı, kırlarda gezinerek kırarlar. Müzeyyen sınıfta şiir okurken, büyük bir ağaç gövdesinin gölgesinde sigara içen Yakup ve Ömer'i görürüz. Kırlarda gönül eğlendirme resminin çağrıştırdıkları ile okulun disiplinli yapısı arasındaki zıtlık, şiirin sözlerine ek olarak verilen görüntü ile de vurgulanır. Okulda ezberletilen şiirde; kırlarda gezinmek teması, "okula gitmek ve artık büyümek" ile karşıtlık oluşturur:

Ağaçların gölgeleri,

Yamaçların dereleri,

Hem gönlünü eğlendirdin,

Hem başını dinlendirdin.

Haydi, şimdi okula koş.

Diğer yandan kız ve erkek çocuklara gösterilen tolerans farkını da şöyle örnekleyebiliriz: Yıldız, sokakta taşlı yolda kucağındaki henüz bebek olan kardeşini düşürünce annesi onu suçlayarak, "*Kız, ne yaptın kız?*" der. "*Oğlum.*" diyerek düşen bebeğe koşarken, bayılan Yıldız'ı gören babası da "*Kızım.*" diyerek Yıldız'a koşar.

Yıldız'ın annesi: “Kız hâliyle dağlarda. Hava kararmadan eve gelmiyor.” der. Babası ise: “Aman sen de. Her gün değil ya!” diyerek kızını savunur. Anne hırsını alamaz “Koca kız. Gelcek, kardeşine bakcak, yardım etcek.” der.

Filmin açılış ve kapanış sahnelerini değerlendirmek gerekirse; karanlık bir gecede hırçın esen rüzgârla başlayan film, Ömer'in bir kayanın üzerinde ağlayışı, sabah ezanı okunurken doğan güneş, sisli dağlar, deniz, minare görüntüleri ve fonda klasik müzik eşliğindeki kuş cıvıltılarıyla biter. Ömer, vicdanıyla baş başadır ve pişmandır. Filmin gece başlayıp sabah ile bitmesini umut olarak yorumlamamız aşırı yorum olmaz diye düşünüyorum. Çocuk oyuncuların amatör olmalarına rağmen doğal oyunculukları seyirciyi köyün sokaklarında gezintiye çıkardı diyebilirim. Köyün şehir hayatından uzak, sessiz, sakin ortamı seyirciye başka dünyaların da var olduğunu hatırlatması açısından önemliydi. Çocukları takip eden kamera, uzun planlar, mekânı bütünüyle algılamamıza elverişliydi. Filmlerinde *çocuk ve ebeveyn, başkaldıran ve otorite, modern ve geleneksel* üzerinden insan hikâyeleri anlatan **Erdem**'in seyircide karşılığını bulduğuna inanıyorum.

Reha Erdem Sineması

Sinemada *anlam aramak ve anlam yaratmak* peşindedir **Erdem**. Montaj sinemasına inanır ve montajın sinemanın anlam makinesi olduğunu düşünür. Zaman ve mekân üzerinde bu kadar müdahil olan yönetmen, kurguyu da çok önemser. “Gerçekçi” veya “gerçeküstücü” değildir. Filmlerindeki insan hikâyelerini, kendi oluşturduğu zaman, mekân, görsellik, ses ve müzikle kurgular.

Erdem'in ilgi alanına giren konular daha çok insanın varoluşuna dair sancılardır; büyümenin ve hayata eklemlenmenin ızdırabı, toplumun ve sistemin dayattığı kurallar, kimliklere hem mecbur olma hem de bunlardan bağımsızlaşabilme arzusunun yarattığı huzursuzluklar, ataerkil düzen...” (Civan ve Yüksel 2015: 23)

Sinemada edebiyattan beslenen yönetmenin senaryolarında; **Ahmet Hamdi Tanpınar, Sevim Burak, Dostoyevski, Max Frisch ve Georges Simenon**'un eserlerini temel aldığını söyleyebiliriz.

Reha Erdem, sinemayı neden çok sevdiğini şöyle açıklar:

Çok sıkılıyorum hayatta. Çok sıkılan bir insanım. Ama hayatta en az sıkıldığım zamanlar, film yaptığım zamanlar. Çok eğlenceli. Ama aynı zamanda en çok harap olduğum, yorulduğum zamanlar da onlar. Çekimlerin sonu hep hastalıkla bitiyor, ama öbür türlü de çok sıkılıyorum işte. (Yücel 2009: 161)

Son olarak **Erdem**'in nasıl bir sinema istediğini kendi cümleleriyle vurgulayalım:

Suyunu tek yönlü seyirlik yerine, aşkın ve acının, inancın ve direncin, yani yaşamının hazzından alan bir sinemanın peşindeyim. Umut doluyum ve yaralar içindeyim. (Yücel 2009: 191)

Kaynaklar

- Civan, Celil ve Yüksel, Aybala Hilal. (2015). *Hayalperdesi Sinema Dergisi 2013 Yıllığı*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Özden, Tuba. (2006). "Beş Vakitte Terapi", Aksiyon Haftalık Haber Dergisi, Sayı 595.
- Ürel, Neşe. (2017). *Ruhuma Dokunan Filmler, Bir Sinefilin Anıları*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Yücel, Fırat. (2009). *Reha Erdem Sineması: Aşk ve İsyan*, İstanbul: Çitlembik Yayınları.